

RENATA ŚWIRGOŃ-SKOK

Uniwersytet Rzeszowski

WPLYW NOWYCH TECHNOLOGII NA ZAGADNIENIE FORM TESTAMENTU W POLSKIM PRAWIE SPADKOWYM

1. WPROWADZENIE

Prawo spadkowe to jeden z najstarszych działów prawa. Filozofowie prawa są skłonni przyjmować, że prawo dziedziczenia, rozumiane jako prawo do otrzymania majątku po przodkach, jest prawem naturalnym, podczas gdy prawo testowania, czyli dokonywania rozrządzeń majątkiem na wypadek śmierci, to tradycyjne prawo ustanowione przez człowieka¹. Już w prawie rzymskim była to gałąź prawa bardzo rozwinięta. Świadczyć może o tym obfity materiał źródłowy, jaki zachował się do czasów współczesnych. Testamenty były wprawdzie znane już prawu greckiemu, od czasów Solona, jednakże samą koncepcję testamentu Europa zawdzięcza Rzymianom². Rzymskim dziedzictwem pozostaje

¹ Tak J. WIERCIAŃSKI, *Uwagi o swobodzie testowania*, [w:] *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego*, red. M. MODRZEJEWSKA, Warszawa 2010, s. 1246 oraz powołane tam poglądy.

² M. KURYŁOWICZ, *Testamentum holographum*, «Rejent» 13.10/2003, s. 119-126; M. JOŃCA, *Forma i czas obowiązywania testamentum 'in procinctu' w prawie rzymskim*, «Prawo-Administracja-Kościół» 4/2004, s. 35-43; A. SKALEC, *Testament mancypanyjny Antoniusa Silvanusa*, «Zeszyty Prawnicze» 9.2/2009, s. 29-46; J. ZABŁOCKI, *Najstarsze formy testamentu rzymskiego*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi*

także podział form testamentu na formy publiczne i prywatne oraz ustne i pisemne³. Znanę prawu rzymskiemu były również testamenty allograficzne i holograficzne. Każdy ze wskazanych podziałów jest obecny w regulacjach prawa spadkowego kontynentalnej Europy, chociaż forma ustna (która może być uznana za „bardzo rzymską”) jest obecnie formą szczególną.

Do najważniejszych instrumentów służących do rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci zalicza się oczywiście testament, a także nieznaną prawu polskiemu instytucję kodycyłu⁴, umowę dziedziczenia oraz budzącą duże problemy interpretacyjne darowiznę *mortis causa*, poza tym konstrukcje powiernicze określane mianem trustów

dwie. *Studia ofiarowane profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. MIKOŁAJCZYK, J. CIĄGWA, P. FIEDORCZYK, A. STAWARSKA-RIPPEL, T. ADAMCZYK, A. DROGOŃ, W. ORGANIŚCIAK, K. KUŹMICH, I, Białystok-Katowice 2010, s. 137-145; IDEM, *Testament kobiet na zgrupowaniach ludowych*, «Sapientia Iuris». Prawo Rzymskie i Kanoniczne. Historia Prawa» 1/2018, s. 102-111, <http://www.sapientiauris.wpius.pl/images/1/zablocki-pop.pdf>; R. ŚWIRGOŃ-SKOK, *Testament jako przykład zapewnienia kontynuacji rodziny rzymskiej w świetle 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, [w:] 'Noctes iurisprudentiae'. *Scritti in onore di Jan Zabłocki*, red. P. NICZYPORUK, A. TARWACKA, Białystok 2015, s. 265-274; A. TARWACKA, *Testament zwierciadłem obyczajów? Pliniusz Młodszy o ostatniej woli Domitiusa Tullusa*, [w:] 'Noctes iurisprudentiae'. *Scritti in onore di Jan Zabłocki*, red. P. NICZYPORUK, A. TARWACKA, Białystok 2015, s. 275-283S. KURSA, *Testator i formy testamentu w rzymskim prawie justyniańskim*, Warszawa 2017, s. 119-299.

³ Por. m.in. B. BIONDI, *Successione testamentaria. Donazioni*², Milano 1972, s. 57 i n.; G. LA PIRA, *La successione ereditaria intestata e contro il testamento in diritto romano*, Firenze 1930, s. 17 i n.; C. FADDA, *Concetti fondamentali del diritto ereditario Romano*, II, Milano 1949, s. 52 i n.; P. VOCI, *Diritto ereditario romano*, II. Parte speciale: *Successione ab intestato. Successione testamentaria*, Milano 1963, s. 64 i n.

⁴ W polskim prawie spadkowym nie występuje samodzielna konstrukcja kodycyłu. Jest ona zbędna, ponieważ w oparciu o postanowienia kodeksu cywilnego jest możliwe sporządzenie testamentu bez ustanowienia spadkobiercy. Artykuł 959 k.c. daje bowiem możliwość powołania dziedzica, ale nie nakłada takiego obowiązku. Inaczej było w prawie rzymskim, gdzie ustanowienie spadkobiercy było konieczną przesłanką ważności testamentu, tak jak i w prawie austriackim (§ 553 ABGB). Dlatego w tych systemach prawnych zostały uregulowane kodycyle. Por. K. OSAJDA, *Art. 959 KC*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*²⁰, red. K. OSAJDA, Warszawa 2018.

charakterystyczne dla *common law*⁵. Prawo polskie z tego szerokiego katalogu dopuszcza tylko testamenty, z tym że pewne wyjątki od zasady wyłączności testamentu przewidują przepisy szczególne, które pozwalają na dyspozycje określonymi prawami *mortis causa*⁶.

Zatem wspólnie dziedziczenie testamentowe ma pierwszeństwo przed dziedziczeniem ustawowym (i to nie tylko na gruncie prawa polskiego). Jednakże poszczególni ustawodawcy, w regulacjach odnoszących się do dziedziczenia testamentowego zastrzegają zazwyczaj wymóg testowania w określonej przez prawo formie. Wynika to między innymi z dążenia do tego, aby treść oświadczenia woli testatora mogła być poznana przez inne osoby z chwilą jego śmierci, jak i do stworzenia jak najlepszej gwarancji, że testament zawiera rzeczywistą wolę testatora⁷. Polski ustawodawca w art. 949-958 kodeksu cywilnego uregulował formę testamentu oraz wskazał, że testament sporządzony

⁵ O wymienionych instrumentach z systemu *common law* (*joint tenancy, beneficiary designations, statutory nominations, precatory instruments*) por. P. STEC, *O anglosaskim i kontynentalnym rozumieniu powiernictwa*, «Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego» 1/2003, s. 10 i n.; K. OSAJDA, *Ustanowienie spadkobiercy w testamencie w systemach prawnych common law i civil law*, Warszawa 2009, s. 162-173; M. ZACHARIASIEWICZ, *Ustanowienie trustu w testamencie lub za pomocą innej czynności prawnej 'mortis causa' pod rządami polskiego prawa spadkowego*, «Rejent» 19.2/2009, s. 167; IDEM, *Trust i inne stosunki powiernicze w prawie porównawczym i prawie prywatnym międzynarodowym*, Katowice 2016, s. 31 i n.

⁶ Do tych dyspozycji można zaliczyć m.in. regulacje dotyczące dyspozycji wkładem na rachunku bankowym na wypadek śmierci, a także możliwość wskazania osoby, której zostanie wypłacona suma ubezpieczenia w razie śmierci ubezpieczonego. Ponadto możliwość wskazania osób, które otrzymają po śmierci członka funduszu środki niewykorzystane, oraz wskazania przez członka spółdzielni w deklaracji lub w odrębnym pisemnym oświadczeniu, komu spółdzielnia jest zobowiązana wypłacić udziały po jego śmierci – A.R. GRAD, *Powołanie do dziedziczenia w drodze rozrządzenia poszczególnymi przedmiotami majątkowymi w świetle zasady wykładni testamentu zgodnie z rzeczywistą wolą spadkodawcy*, [w:] *Prace z prawa cywilnego*, red. E. SKOWROŃSKA-BOCIAN, W. BORYSIK, Warszawa 2010, s. 1-74; por. P. KSIĘŻAK, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 56 i n.; K. OSAJDA, *Art. 941 KC*, [w:] *Kodeks cywilny...*; M. PAZDAN, *Art. 941 KC*, [w:] *Kodeks cywilny, II: Komentarz do art. 450-1088. Przepisy wprowadzające*⁹, red. K. PIETRZYKOWSKI, Warszawa 2018, nb 14.

⁷ Tak również orzecznictwo por. uchw. SN z 28 kwietnia 1973 r., III CZP 78/72, «OSNCP» 12/1973, poz. 207, wyr. S.A w Katowicach z 10 kwietnia 2015 r., I ACa 853/14,

z ich naruszeniem jest nieważny. W kontekście tych regulacji, a także dyskusji na temat zmian w polskim prawie cywilnym, w tym również prawie spadkowym, konieczne wydaje się zastanowienie, czy aktualnie obowiązujące przepisy w zakresie formy testamentu przystają do współczesnych realiów, w tym rozwoju nowych technologii. Jedną z form „uwspółcześnienia” polskiego prawa spadkowego jest między innymi wysuwany przez niektórych cywilistów postulat wprowadzenia do kodeksu cywilnego testamentu elektronicznego lub wideotestamentu, którym chciałabym poświęcić kilka uwag w niniejszym opracowaniu.

2. ZAGADNIENIE FORMY TESTAMENTU

Testament można sporządzić wyłącznie w jednej z form uregulowanych w kodeksie cywilnym. Duży stopień sformalizowania ma podkreślić doniosłość i solenny charakter tej czynności prawnej oraz pozwolić na kontrolę *animus testandi*. Ponadto utrudnia fałszowanie aktów ostatniej woli⁸.

Przepisy kodeksu cywilnego dzielą formy testamentu na zwykłe (art. 949-951 k.c.) oraz szczególne (art. 952-954 k.c.). Co do zasady testator decyduje, w jakiej formie sporządzi testament. W tej kwestii ma jednak mniej swobody niż w innych dziedzinach prawa, bowiem w odniesieniu do testamentów obowiązuje zasada formalizmu w miejsce powszechnej w prawie cywilnym zasady dowolności formy. Spadkodawcy wolno sporządzić testament wyłącznie w jednej z form prawem przewidzianych. Dotyczy to zarazem tylko zwykłych form testamentu. Testament w formie szczególnej można sporządzić jedynie, gdy zaistnieją kodeksowe

«Legalis»; wyr. SN z 24 czerwca 2009 r., I CSK 447/08, «Legalis»; wyr. WSA w Łodzi z 22 stycznia 2015 r., III SA/Łd 954/14, «Legalis»).

⁸ Por. post. SN z 23 grudnia 1974 r., II CR 906/74, «Legalis» (odpis i odbitka testamentu własnoręcznego nie są testamentem); uchw. SN z 9 maja 1995 r., III CZP 56/95, «OSN» 9/1995, poz. 127 (wymienienie w treści testamentu imienia i nazwiska osoby go sporządzającej nie spełnia wymogów podpisu i prowadzi do nieważności testamentu); post. SN z 2 kwietnia 1998 r., I CKU 16/98, «Legalis» (nieważny jest testament spisany na maszynie z potwierdzeniem własnoręcznego podpisu).

przesłanki określone dla tej formy aktu ostatniej woli. Ponadto swoboda co do wyboru formy jest jeszcze ograniczana ze względu na potencjalną treść rozporządzenia ostatniej woli, na przykład jeśli testator chce ustanowić zapis windykacyjny, to może to uczynić wyłącznie w testamencie notarialnym (art. 981¹ § 1 k.c.). Poza tym występują zarówno testamenty prywatne, jak i publiczne, co powoduje trudności w określeniu ich skutków i współzależności.

Nie oznacza to jednak, że te wszystkie formy testamentu są jednakowo wykorzystywane w praktyce. Wskazuje się, że z testamentów zwykłych najczęściej wykorzystywane są testamenty holograficzne i notarialne, prawie w ogóle nie występują zaś testamenty allograficzne. Z kolei spośród testamentów szczególnych występują testamenty ustne⁹, podczas gdy testamenty podróżne i wojskowe są w zasadzie niespotykane. Ponadto obserwując praktykę sądową, można odnieść wrażenie, że sprawy dotyczące dziedziczenia testamentowego występują rzadziej niż te dotyczące dziedziczenia ustawowego¹⁰.

Testament, jako narzędzie służące kształtowaniu stosunków majątkowych *mortis causa*, nie należy do instrumentów specjalnie popularnych. Wynika to między innymi z niskiej świadomości społecznej, braku odpowiedniej wiedzy lub majątku, który miałby podlegać rozrządzeniu na wypadek śmierci. Poza tym w wielu wypadkach spadkodawcy odpowiada rozwiązanie przyjęte w ustawie, przy dziedziczeniu ustawowym.

Ponadto naruszenie kodeksowych wymogów odnoszących się do formy testamentu rodzi skutek w postaci jego nieważności, chyba że przepisy stanowią inaczej¹¹. W polskim prawie brak jest bowiem norm,

⁹ Por. W. BORYSIAK, *Funkcjonowanie w praktyce testamentu sporządzonego w formie ustnej (art. 952 k.c.)*, Warszawa 2014, s. 175 (raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości).

¹⁰ J. WIERCINIŃSKI, *Uwagi o teoretycznych założeniach dziedziczenia ustawowego*, «Studia Prawa Prywatnego» 2/2009, s. 79-92; M. PAZDAN, *Wybrane projektowane zmiany w prawie spadkowym*, [w:] *Nowy kodeks cywilny odpowiedzią na wyzwania współczesności – konferencja naukowa (Warszawa, 10 kwietnia 2015)*, Warszawa 2015, s. 1-18.

¹¹ Obecne rozwiązania wpisują się w znaną na świecie doktrynę określaną mianem *strict compliance* (ścisłego przestrzegania), która charakteryzuje się surowym formalizmem; por. M. ZAŁUCKI, *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii*, Warszawa 2018, s. 93 i n.

które pozwalałyby na konwalidację wadliwych formalnie testamentów. Znana jest jedynie konwersja testamentu, na przykład nieważnego testamentu allograficznego w testament ustny¹².

Nieadekwatność kodeksowych przepisów o formie testamentu do wymagań współczesnych podnoszona jest w doktrynie prawa cywilnego od kilku lat, jak również wskazywana jest potrzeba dokonania pewnych przeobrażeń w tym zakresie¹³. Uzasadnieniem ponownego spojrzenia przez ustawodawcę na problem formy testamentu jest także postęp technologiczny oraz związane z nim postulaty, aby testament był sporządzany w formie elektronicznej, na przykład w postaci nagrania wideo lub utrwalenia głosu spadkodawcy. Tym bardziej że w praktyce sądowej innych państw pojawiają się testamenty sporządzane z wykorzystaniem różnego rodzaju rozwiązań technicznych¹⁴. Dlatego też w doktrynie prawa cywilnego postuluje się wprowadzenie nowych form testamentu uwzględniających współczesne osiągnięcia techniki.

¹² Uchwała SN (7) z 22 marca 1971 r. (III CZP 91/70, «OSN» 10/1971, poz. 168), A. MĄCZYŃSKI, *Glosa do uchwały SN (7) z 23.3.1971 r., III CZP 91/70, «OSP» 2/1972*, poz. 26, s. 57.

¹³ Tak m.in. K. OSAJDA, *Wpływ rozwoju techniki na uregulowanie formy testamentu. Rozważania 'de lege ferenda'*, «Rejent» 20.5/2010, s. 50-67; M. RZEWUSKI, *Testament sądowy – propozycja nowej formy rozrządzenia mortis causa*, «Rejent» 23.10/2013, s. 120-124; M. PAZDAN, *Wybrane projektowane zmiany...*, s. 10 i n.

¹⁴ Tak na przykład w 1996 r. w Kanadzie (prowincja Quebec) sąd rozpatrywał sprawę, w której spadkodawca pozostawił po sobie kopertę z dyskietką w środku, na której własnoręcznie napisał testament i złożył podpis. Chociaż rozporządzenie nie spełniało wymogów formalnych, sąd spadku uznał dokonane w ten sposób rozrządzenie za ważne (wyrok Quebec Supreme Court z 3 grudnia 1996 r., Rioux v. Coulombe). Podobnie w Republice Południowej Afryki w 2000 r., gdzie spadkodawca zostawił pismo, w którym podając swoje imię i nazwisko oraz numer identyfikacyjny, wskazał, że jego testament znajduje się w katalogu na twardym dysku komputera (wyrok w sprawie MacDonald v. The Master, 2002; por. S. MASON, *Electronic Signatures in Law*, Cambridge 2012, s. 206). Również Sąd Najwyższy stanu Victoria w wyroku z 14 marca 2002 r. zastanawiał się nad ważnością rozrządzenia na wypadek śmierci pozostawionego przez spadkodawcę w pliku utrwalonym na twardym dysku komputera (wyrok w sprawie Trethewey, 2002, Victoria Supreme Court 83). Por. P. JANOWSKI, *Doktryna „substantial compliance” (merytorycznej zgodności) w anglosaskim prawie spadkowym, na przykładzie Australii i Nowej Zelandii*, «Ius et Administratio» 4/2016, s. 73-95 (http://iusetadministratio.eu/wpcontent/Zeszyty_naukowe/2016/4_2016/4_2016_6_PaweL_Janowski.pdf).

Rozwiązania takie muszą być na tyle nietypowe, by nie można ich było traktować jako rodzaju już istniejącej regulacji. W tym zakresie wskazywano również na możliwość regulacji testamentu elektronicznego oraz wideotestamentu¹⁵.

3. TESTAMENT ELEKTRONICZNY

Na przestrzeni ostatnich lat część doktryny prawa cywilnego postuluje rozważenie rozszerzenia form testamentowych o te korzystające z osiągnięć technologicznych. Wskazuje się między innymi na testament w postaci elektronicznej, w postaci pozostawionej w pliku na komputerze, portalu społecznościowym czy w wysłanym e-mailu, ale także zmodyfikowany testament holograficzny określany jako testament cyfrowy. Przedstawiciele doktryny podkreślają, że e-podpis staje się coraz częściej wykorzystywanym narzędziem, jednakże nie w przypadku rozrządzeń na wypadek śmierci¹⁶.

Mógłby to być również tzw. testament mistyczny polegający na zdeponowaniu u notariusza ostatniej woli utrwalonej na przykład na wydruku komputerowym, płycie CD bądź DVD z plikiem komputerowym, kasetą lub płytą z nagraniem aktem testowania¹⁷.

¹⁵ Tak np. P. ZAKRZEWSKI, *Kierunki zmian polskiego prawa spadkowego*, «PPE» 3/2008, s. 29 i n.; K. OSAJDA, *Wpływ rozwoju...*, s. 50; M. RZEWUSKI, *Testament sądowy...*, s. 121-122; M. ZAŁUCKI, *Współczesne tendencje rozwoju ustawodawstwa testamentowego*, «Roczniki Nauk Prawnych» 2/2012, s. 41 i n.; IDEM, *Uniform European Inheritance Law. Myth, Dream or Reality of the Future*, Kraków 2015, s. 15 i n.; IDEM, *Kierunek zmian przepisów o formie testamentu w dobie nowych technologii na przykładzie Szwajcarii*, «Białostockie Studia Prawnicze» 22.4/2017, s. 15-25; M. PAZDAN, *Wybrane projektowane zmiany...*, s. 6 i n.; F. ZOLL, S. WÓJCIK, [w:] *System prawa prywatnego*, red. B. KORDASIEWICZ, Warszawa 2013, s. 336; B. KUCIA, *Forma testamentu w systemach 'common law'*, Warszawa 2016, s. 216 i n.

¹⁶ K. OSAJDA, *Wpływ rozwoju...*, s. 58-59; M. ZAŁUCKI, *Współczesne tendencje...*, s. 47; A. PABIN, *Testament jako akt sformalizowany – uwagi w sprawie przyszłego kształtu regulacji dotyczących formy rozrządzeń testamentowych*, «Studia Prawnicze» 1/2016, s. 124-125;

¹⁷ K. OSAJDA, *Testamenty XXI wieku: mistyczny, elektroniczny, cyfrowy na CD lub DVD*, «Rzeczpospolita» z 31 października 2005 r. (archiwum.rp.pl -dostęp: 11 kwietnia

Jako przykład regulacji odnoszących się do testamentu elektronicznego w literaturze prawa cywilnego wskazywana jest ustawa uchwalona w stanie Nevada, poświęcona testamentowi elektronicznemu jako odrębnej formie testamentu¹⁸. W myśl tego uregulowania testament elektroniczny powinien zostać utworzony i przechowywany w formie zapisu elektronicznego. Poza tym musi zawierać datę jego sporządzenia. Testator jest zobowiązany do podpisania testamentu podpisem elektronicznym. Ponadto taki testament powinien zostać zaopatrzonej w tzw. cechy uwierzytelniające, wskazujące na pochodzenie testamentu od konkretnego testatora. Za taką unikalną cechę, która odnosi się do fizycznych lub biologicznych właściwości określonej osoby, może zostać uznany na przykład odcisk palca, skan oka, utrwalenie głosu testatora lub jego wizerunku, zdigitalizowany podpis. Powinna być ona możliwa do utrwalenia w formie elektronicznej. Może istnieć tylko jeden egzemplarz testamentu. Testament sporządzony w tej formie powinien znajdować się pod kontrolą testatora lub powiernika wskazanego w testamencie. To wszystko ma zapewnić ochronę testamentu elektronicznego przed nieupoważnionymi zmianami w jego treści¹⁹.

Nie jest to jednakże forma często wykorzystywana w praktyce. Jak wskazuje Bartosz Kucia²⁰, są to regulacje martwe. Może wynikać to z braku zapotrzebowania społecznego na tego typu unormowanie lub szerszego dostępu do oprogramowania, które pozwalałoby spełnić wymagania dotyczące tej formy, jak również z obawy przed przyspieszającym postępem technologicznym, który mógłby spowodować, że testament sporządzony w takiej formie nie można byłoby odczytać.

Ponadto w niektórych systemach prawnych (np. prawo australijskie) przyjęto stanowisko, według którego testament sporządzony w formie elektronicznej stanowi dokument w rozumieniu koncepcji *dispensing*

2017 r.); IDEM, *Wpływ rozwoju...*, s. 50 i n.; M. ZAŁUCKI, *Współczesne tendencje...*, s. 41 i n.

¹⁸ Rozdziały 132 (<https://www.leg.state.nv.us/NRS/NRS-132.html>) oraz 133 ustawy *Nevada Revised Statutes* (<https://www.leg.state.nv.us/NRS/NRS-133.html>).

¹⁹ Por. B. KUCIA, *Forma testamentu w systemach common law*, Warszawa 2017, s. 112 i n.; M. ZAŁUCKI, *Videotestament...*, s. 210 i n.

²⁰ B. KUCIA, *Forma testamentu...*, s. 113 i n.

power określanej w doktrynie także *substantial compliance*. Według tych poglądów należy odejść od formalizmu przy testowaniu na rzecz badania rzeczywistych intencji zmarłego²¹. Za testament uważane jest zatem oświadczenie ostatniej woli składane w formie e-maili, komputerowych plików tekstowych, nagrań dźwiękowych lub filmowych. Jeżeli składający oświadczenie woli miał zamiar sporządzenia testamentu, uznaje się jego ważność²².

4. WIDEOTESTAMENT JAKO FORMA TESTAMENTU

Kolejnym sposobem uelastycznienia form testamentu w polskim ustawodawstwie mógłby być wideotestament. Na świecie brak jest ustawowej regulacji wideotestamentu, która mogłaby posłużyć jako ewentualny wzorzec. Jedyna w tym zakresie inicjatywa legislacyjna pochodząca od ustawodawcy to propozycja zmiany ZGB z 4 marca 2016 r., która znajduje się w fazie prac legislacyjnych²³.

Mariusz Załucki²⁴, argumentując potrzebę poszerzenia form testamentu o wideotestament, wskazuje, jakie cechy konstrukcyjne powinna posiadać taka forma. Przez wideotestament od strony technicznej rozumieć należy wideogram, a zatem zarejestrowaną sekwencję obrazu i zsynchronizowanego z tym obrazem dźwięku, bez względu na technikę utrwalania, zawierający oświadczenie ostatniej woli spadkodawcy. Podstawowym elementem takiego testamentu jest oświadczenie ostatniej

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego australijskiego stanu Queensland z 6 listopada 2013 r. w sprawie Re: Yu, «Queensland Law Reporter» 48/2013, s. 6-7.

²² M. ZAŁUCKI, *Facebook, Twitter, MySpace, Wirtualny świat serwisów społecznościowych mortis causa*, «Wrocławskie Studia Sądowe» 4/2014, s. 234 i n.; B. KUCIA, *Forma testamentu...*, s. 170 i n.; P. JANOWSKI, *Doktryna „substantial compliance”...*, s. 76 i n.

²³ Projekt ustawy dotyczący zmian szwajcarskiego kodeksu cywilnego z 4 marca 2016 r., wedle którego wideotestament miałyby zostać wprowadzony do prawa szwajcarskiego jako testament szczególny – Schweizerisches Zivilgesetzbuch (Erbrecht) Änderung vom 4. März 2016, (<https://www.bj.admin.ch/dam/data/bj/gesellschaft/gesetzgebung/erbrecht/vorentw-d.pdf>).

²⁴ M. ZAŁUCKI, *Videotestament...*, s. 233 i n.

woli spadkodawcy, skierowane na wywołanie określonych skutków *mortis causa*. Forma testamentu ma umożliwić jego złożenie i utrwalenie, tak by pozwolić na odtworzenie tego oświadczenia w jakiś czas po śmierci spadkodawcy. W kontekście wideotestamentu zasadniczo chodzi więc o nagranie oświadczenia ostatniej woli z wykorzystaniem formatu *audio-video*, w którym przedstawiona zostałaby osoba testatora i przebieg aktu testowania. W ramach tej formy stosowne oświadczenie spadkodawca najczęściej będzie składał ustnie. Akt testowania rozpoczyna się więc w chwili, w której testator oświadcza swoją wolę. Rozrządzenie winno być sporządzone tak, by przekaz spadkodawcy był zrozumiały dla odbiorców. W tym celu spadkodawca może posługiwać się dowolnym znanym mu językiem. Regulacja ustawowa powinna także rozstrzygać zagadnienie ustalenia daty sporządzenia takiego testamentu.

W takim testamencie można ustanowić dziedzica, zapis, a także dokonać rozrządzenia negatywnego i wykluczyć spadkobiercę ustawowego od dziedziczenia. W przypadku zapisu będą miały zastosowanie reguły określone w art. 968 k.c. Natomiast wątpliwości budzić może kwestia zapisu windykacyjnego, który może być sporządzony w testamencie w formie aktu notarialnego. Zasadniczo więc nie ma możliwości ustanowienia zapisobiercy windykacyjnego w innej formie testamentu niż notarialny²⁵.

Wydaje się, że przy sporządzeniu wideotestamentu nie jest konieczne występowanie świadków czy też osoby urzędowej, na przykład notariusza. Ich obecność może być dodatkowym dowodem intencji spadkodawcy co do sporządzenia testamentu i gwarancją autentyczności ostatniej woli. Tak jak i dobrowolny obowiązek pozostawienia sporządzonego wideotestamentu w depozycie u notariusza. Taki testament mógłby zostać zarejestrowany w prowadzonym na zlecenie Krajowej Rady Notarialnej rejestrze testamentów (NORT). Regulacja ustawowa winna także rozstrzygać zagadnienie ustalenia daty sporządzenia takiego testamentu.

²⁵ Gdyby jednak przyjąć, że wideotestament ma być ukształtowany przez ustawodawcę jako forma testamentu z koniecznym udziałem notariusza, to osobną kwestią byłaby możliwość skorzystania przez spadkodawcę z instrumentu, jakim jest zapis windykacyjny.

Główną zaletą nagrania w formacie *audio-video* jest możliwość przedstawienia przebiegu całej czynności testowania. W razie wątpliwości co do motywów działania spadkodawcy może okazać się to pomocne przy interpretacji rozrządzeń ostatniej woli. Jak również przydatne dla ustalenia *animus testandi* spadkodawcy. Zaletą złożonego w ten sposób oświadczenia woli jest możliwość identyfikacji mówcy utrwalonego na nagraniu. Umożliwia to między innymi ustalenie, czyj głos został utwalony²⁶. Wideotestament może być istotnym narzędziem prawnospadkowym ułatwiającym proces interpretacji oświadczenia ostatniej woli. Jednocześnie nagranie *audio-video* umożliwia wykazanie, że spadkodawca miał nieskrępowaną wolę i nie działał pod wpływem osób trzecich. Tym bardziej że nagranie *audio-video* już dziś jest wykorzystywane jako dowód i może odgrywać znaczącą rolę w praktyce, na przykład w prawie karnym czy w prawie kontraktów.

Taka forma sporządzenia testamentu ma oczywiście nie tylko zalety, lecz także i wady. Konrad Osajda²⁷ podkreślał między innymi, że forma ta jest jednak skomplikowana technicznie i wymaga sprzętu, który nie jest w powszechnym posiadaniu, zwłaszcza wśród osób starszych, przez co ewentualne uregulowanie wideotestamentu nie jest pożądane, gdyż mogłaby być to regulacja martwa. Ponadto wprowadzenie wideotestamentu do prawa polskiego wiązałoby się z bardzo złożoną regulacją normatywną, uwzględniającą wiele elementów, co w konsekwencji prowadziłoby do sytuacji, w której przestrzeganie wymogów formalnych przez testatora byłoby niezmiernie trudne i często powodowałoby nieważność wielu wideotestamentów. Poza tym niepewna jest trwałość tak sporządzanego testamentu, ze względu na dynamiczny rozwój techniki powodujący, że odtworzenie materiału z nośnika niebędącego już w użyciu może okazać się kłopotliwe. Można podnieść także kwestię, że sporządzenie testamentu za pomocą aparatu cyfrowego, telefonu czy kamery mogłoby rodzić wątpliwości co do celu dokonania takiej czynności. Zawsze istnieje bowiem obawa sfałszowania takiego testamentu lub wymuszenia określonego oświadczenia woli.

²⁶ M. ZAŁUCKI, *Videotestament...*, s. 236 i n.

²⁷ K. OSAJDA, *Wpływ rozwoju...*, s. 54.

5. UWAGI KOŃCOWE

Podsumowując, należy stwierdzić, że na świecie można zaobserwować ogólną tendencję mającą na celu odformalizowanie rozrządzeń testamentowych. Ponieważ pytanie, czy o utrzymaniu w mocy treści testamentu powinny decydować wymogi dotyczące jego formy, czy odzwierciedlenie ostatniej woli spadkodawcy jest ciągle aktualne.

W tym zakresie na szczególną uwagę zasługuje spojrzenie na kwestie spadkobrania na gruncie *common law*. Można bowiem w orzecznictwie państw angloamerykańskich odnaleźć tendencje do utrzymywania w mocy rozrządzeń ostatniej woli niezgodnych wprawdzie z przypisaną formą testamentu, ale niebudzących wątpliwości co do treści złożonego oświadczenia i jego wiarygodności. Ponadto coraz częściej w praktyce sądowej przy sprawach spadkowych dotyczących treści oświadczenia ostatniej woli, można zauważyć trend do sięgania do dowodów zewnętrznych, znajdujących się poza testamentem.

W obowiązującym porządku prawnym forma rozrządzenia ostatniej woli wywołuje wiele uwag krytycznych. W doktrynie cywilistycznej życzliwe przyjmowane są postulaty wprowadzenia testamentów wspólnych małżonków, substytucji powierniczej²⁸ i testamentów działowych²⁹. Sugeruje się także istotne zmiany testamentu ustnego i podróżnego³⁰. Trwa też dyskusja co do celowości utrzymania w aktualnej postaci testamentu allograficznego³¹. Idąc w tym kierunku, należy rozważyć

²⁸ F. LONGCHAMPS DE BÉRIER, *Podstawienie powiernicze*, «KPP» 8.2/1999, s. 323-340; J. WIERCIŃSKI, *Uwagi o zakazie podstawienia powierniczego*, «PS» 5/2011, s. 95-108.

²⁹ J. BIERNAT, *Dział spadku w testamencie w prawie francuskim*, «Palestra» 49.11-12/2004, s. 197-210; IDEM, *Z problematyki tzw. testamentu działowego w polskim prawie spadkowym*, «PS» 4/2005, s. 42-43.

³⁰ O dyskusji na temat testamentu ustnego por. A. GAŁAKAN-HALICKA, *Stwierdzenie treści testamentu ustnego*, «Monitor Prawniczy» 16/2004, s. 744-745; M. WRÓBEL, *Główne założenia projektu Kodeksu cywilnego*, «Monitor Prawniczy» 13/2007, s. 737; B. PRĘDA, *W sprawie przyszłości testamentu ustnego*, «Rejent» 19.5/2009, s. 93-96; W. BORYSIAK, *Testamenty szczególnie w formie ustnej w perspektywie porównawczej*, «PwD» 27/2016, s. 108-121.

³¹ Z. RADWAŃSKI, *Zielona księga. Optymalna wizja kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej*, «RPEiS» 69.1/2007, s. 13 i n.

wprowadzenie do porządku prawnego takich form testamentu, które w pierwszej kolejności zabezpieczą realizację woli testatora, a jednocześnie będą stały na straży wiarygodności danego oświadczenia *mortis causa*. Ponadto takich, które będą harmonizować ze współczesnymi realiami, w tym rozwojem nowych technologii i wpływie informatyzacji na polski system prawny. Jedną z form uwspółcześnienia polskiego prawa spadkowego jest między innymi wyżej zarysowana koncepcja wprowadzenia do kodeksu cywilnego wideotestamentu lub testamentu elektronicznego.

Uregulowanie w polskim porządku prawnym wideotestamentu oraz testamentu elektronicznego przyniesie tyle samo korzyści, co i minusów. Zawsze pojawią się pytania co do oceny jego autentyczności i wiarygodności, tj. czy został on na pewno sporządzony przez spadkodawcę i czy wyrażał on świadomą i swobodną wolę złożenia oświadczenia woli.

Ponadto poszerzenie swobody dysponowania majątkiem *mortis causa*³² może nastąpić także w oparciu o nowe instytucje, jak na przykład proponowaną darowiznę na wypadek śmierci wzorowaną na rzymskiej *donatio mortis causa*³³.

WPLYW NOWYCH TECHNOLOGII NA ZAGADNIENIE FORM TESTAMENTU W POLSKIM PRAWIE SPADKOWYM

Streszczenie

W niniejszym artykule przybliżono kwestie związane z formą testamentu. Polski ustawodawca w art. 949-958 kodeksu cywilnego

³² Co do założeń i rozwoju historycznego zasady swobody testowania por. M. NIĘDOŚPIAŁ, *Swoboda testowania*, Bielsko-Biała 2004, s. 1 i n. oraz dalsza literatura tam podana.

³³ Zgodnie z senackim projektem do kodeksu cywilnego, w księdze trzeciej dotyczącej zobowiązań miałyby zostać wprowadzona instytucja, która skutkowałaby wydzieleniem określonych przedmiotów z majątku zmarłego w chwili jego śmierci i nabyciem ich przez obdarowanego. Powyższa propozycja zwiększałaby swobodę dysponowania poszczególnymi składnikami majątku i ułatwiałaby obrót prawny. Projekt senacki z 28 maja 2009 r. – O zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw – druk 2116.

przewidział przepisy o formie testamentu oraz wskazał, że testament sporządzony z ich naruszeniem jest nieważny. W kontekście tych regulacji, a także dyskusji na temat zmian w polskim prawie cywilnym, konieczne wydaje się zastanowienie, czy aktualnie obowiązujące przepisy w zakresie formy testamentu przystają do współczesnych realiów, w tym rozwoju nowych technologii. Jedną z form uwspółcześnienia polskiego prawa spadkowego jest postulowany przez część doktryny postulat wprowadzenia do kodeksu cywilnego testamentu elektronicznego lub wideotestamentu.

THE IMPACT OF NEW TECHNOLOGIES ON THE FORM
OF THE LAST WILL AND TESTAMENT IN POLISH INHERITANCE LAW

Summary

This article addresses issues relating to the form of last wills and testaments under Polish law. Articles 949-958 of the Polish Civil Code prescribe the forms last wills and testaments may take, ruling that a will infringing these provisions is invalid. In the context of these regulations and the ongoing discussion on amendments to Polish civil law, we should perhaps consider whether the provisions currently in force prescribing admissible forms of wills correspond to today's reality, especially as regards the development of modern technologies. One of the ways to modernise Polish inheritance law postulated by some of the specialists on doctrine is to make electronic wills or video wills legal under Polish civil law.

Słowa kluczowe: testament elektroniczny; wideotestament; forma, testament; prawo cywilne.

Keywords: electronic will; video will; form; last will and testament; civil law.

Literatura

- BIERNAT J., *Dział spadku w testamencie w prawie francuskim*, «Palestra» 49.11-12/2004, s. 197-210.
- BIERNAT J., *Z problematyki tzw. testamentu działowego w polskim prawie spadkowym*, «PS» 4/2005, s. 42-53.
- BIONDI B., *Successione testamentaria. Donazioni*², Milano 1972.
- BORYSIAK W., *Testamenty szczególne w formie ustnej w perspektywie porównawczej*, «PwD» 27/2016, s. 108-121.
- BORYSIAK W., *Funkcjonowanie w praktyce testamentu sporządzonego w formie ustnej (art. 952 k.c.)*, Warszawa 2014.
- FADDA C., *Concetti fondamentali del diritto ereditario Romano*, I, Milano 1949.
- GAŁAKAN-HALICKA A., *Stwierdzenie treści testamentu ustnego*, «Monitor Prawniczy» 16/2004, s. 739-762.
- GRAD A.R., *Powołanie do dziedziczenia w drodze rozrządzenia poszczególnymi przedmiotami majątkowymi w świetle zasady wykładni testamentu zgodnie z rzeczywistą wolą spadkodawcy*, [w:] *Prace z prawa cywilnego*, red. E. SKO-
WROŃSKA-BOCIAN, W. BORYSIAK, Warszawa 2010, s. 1-74.
- JANOWSKI P., *Doktryna „substantial compliance” (merytorycznej zgodności) w anglosaskim prawie spadkowym, na przykładzie Australii i Nowej Zelandii*, «Ius et Administratio» 4/2016, s. 73-95.
- JOŃCA M., *Forma i czas obowiązywania testamentum in procinctu w prawie rzymskim*, «Prawo-Administracja-Kościół» 4/2004, s. 35 – 43.
- KSIĘŻAK P., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017.
- KUCIA B., *Forma testamentu w systemach ‘common law’*, Warszawa 2016.
- KURSA S., *Testator i formy testamentu w rzymskim prawie justyniańskim*, Warszawa 2017.
- KURYŁOWICZ M., *‘Testamentum holographum’*, «Rejent» 13.10/2003, s. 119-126.
- LA PIRA G., *La successione ereditaria intestata e contro il testamento in diritto romano*, Firenze 1930.
- LONGCHAMPS DE BÉRIER F., *Podstawienie powiernicze*, «KPP» 8.2/1999, s. 323-340.
- NIEDOŚPIAŁ M., *Swoboda testowania*, Bielsko-Biała 2004.
- OSAJDA K., *Testamenty XXI wieku: mistyczny, elektroniczny, cyfrowy na CD lub DVD*, «Rzeczpospolita» z 31 października 2005 r. (archiwum.rp.pl., dostęp: 11 kwietnia 2017 r.).
- OSAJDA K., *Ustanowienie spadkobiercy w testamencie w systemach prawnych common law i civil law*, Warszawa 2009.

- OSAJDA K., *Wpływ rozwoju techniki na uregulowanie formy testamentu. Rozważania 'de lege ferenda'*, «Rejent» 20.5/2010, s. 50-67.
- OSAJDA K., *Art. 941 KC [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*²⁰, red. K. OSAJDA, Warszawa 2018.
- PABIN A., *Testament jako akt sformalizowany – uwagi w sprawie przyszłego kształtu regulacji dotyczących formy rozrządzeń testamentowych*, «Studia Prawnicze» 1/2016, s. 91 – 126.
- PAZDAN M., *Wybrane projektowane zmiany w prawie spadkowym*, [w:] *Nowy kodeks cywilny odpowiedzią na wyzwania współczesności – konferencja naukowa (Warszawa, 10 kwietnia 2015)*, Warszawa 2015, s. 1-18.
- PAZDAN M., *Art. 941 KC*, [w:] *Kodeks cywilny, II: Komentarz do art. 450-1088. Przepisy wprowadzające*⁹, red. K. PIETRZYKOWSKI, Warszawa 2018.
- PRĘDA B., *W sprawie przyszłości testamentu ustnego*, «Rejent» 19.5/2009, s. 87-99.
- RADWAŃSKI Z., *Zielona księga. Optymalna wizja kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej*, «RPEiS» 69.1/2007, s. 5-16.
- RZEWUSKI M., *Testament sądowy – propozycja nowej formy rozrządzenia 'mortis causa'*, «Rejent» 23.10/2013, s. 120-124.
- SKALEC A., *Testament mancypanyjny Antoniusa Silvanusa*, «Zeszyty Prawnicze» 9.2/2009, s. 29-46.
- STEC P., *O anglosaskim i kontynentalnym rozumieniu powiernictwa*, «Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego» 1/2003, s. 7-27.
- ŚWIRGOŃ – SKOK R., *Testament jako przykład zapewnienia kontynuacji rodziny rzymskiej w świetle 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, [w:] *'Noctes iurisprudentiae'. Scritti di onore di Jan Zabłocki*, red. P. NICZYPORUK, A. TARWACKA, Białystok 2015, s. 265 – 274.
- TARWACKA A., *Testament zwierciadłem obyczajów? Pliniusz Młodszy o ostatniej woli Domitiusa Tullusa*, [w:] *'Noctes iurisprudentiae'. Scritti in onore di Jan Zabłocki*, red. P. NICZYPORUK, A. TARWACKA, Białystok 2015, s. 275-283.
- VOCI P., *Diritto ereditario romano, II. Parte speciale: Successione ab intestato. Successione testamentaria*, Milano 1963.
- WIERCIŃSKI J., *Uwagi o swobodzie testowania*, [w:] *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego*, red. M. MODRZEJEWSKA, Warszawa 2010, s. 1244-1256.
- WIERCIŃSKI J., *Uwagi o teoretycznych założeniach dziedziczenia ustawowego*, «Studia Prawa Prywatnego» 2/2009, s. 79-92.

- WIERCZIŃSKI J., *Uwagi o zakazie podstawienia powierniczego*, «PS» 5/2011, s. 95-108.
- WRÓBEL M., *Główne założenia projektu Kodeksu cywilnego*, «Monitor Prawniczy» 13/2007, s. 733-750.
- ZABŁOCKI J., *Najstarsze formy testamentu rzymskiego*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. MIKOŁAJCZYK, J. CIĄGWA, P. FIEDORCZYK, A. STAWARSKA-RIPPEL, T. ADAMCZYK, A. DROGOŃ, W. ORGANIŚCIAK, K. KUŹMICZ, I, Białystok-Katowice 2010, s. 137-145.
- ZABŁOCKI J., *Testament kobiet na zgromadzeniach ludowych*, «Sapientia Iuris. Prawo Rzymskie i Kanoniczne. Historia Prawa» 1/2018, s. 102-111, <http://www.sapientiauris.wpiaus.pl/images/1/zablocki-pop.pdf>.
- ZACHARIASIEWICZ M., *Trust i inne stosunki powiernicze w prawie porównawczym i prawie prywatnym międzynarodowym*, Katowice 2016.
- ZACHARIASIEWICZ M., *Ustanowienie trustu w testamencie lub za pomocą innej czynności prawnej 'mortis causa' pod rządami polskiego prawa spadkowego*, «Rejent» 2/2009, s. 163-191.
- ZAKRZEWSKI P., *Kierunki zmian polskiego prawa spadkowego*, «PPE» 3/2008, s. 29 -39.
- ZAŁUCKI M., *Facebook, Twitter, MySpace, Wirtualny świat serwisów społecznościowych mortis causa*, «Wrocławskie Studia Sądowe» 4/2014, s. 234-247.
- ZAŁUCKI M., *Kierunek zmian przepisów o formie testamentu w dobie nowych technologii na przykładzie Szwajcarii*, «Białostockie Studia Prawnicze» 22.4/2017, s. 15-25.
- ZAŁUCKI M., *Uniform European Inheritance Law. Myth, Dream or Reality of the Future*, Kraków 2015.
- ZAŁUCKI M., *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii*, Warszawa 2018.
- ZAŁUCKI M., *Współczesne tendencje rozwoju ustawodawstwa testamentowego*, «Roczniki Nauk Prawnych» 2/2012, s. 23-52.
- ZOLL F., WÓJCIK S., [w:] *System prawa prywatnego*, X, red. B. KORDASIEWICZ, Warszawa 2015.